

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ, ІЄРАРХІЧНІСТЬ І МЕРЕЖЕВІСТЬ ЯК ІНВАРІАНТНІ СТРУКТУРИ ЛЮДСЬКОЇ ІСТОРІЇ

У статті на основі загальних положень теорії інституціоналізму ставиться питання про природу та співвідношення ієрархічних та мережевих структур в історії людства. Обґрунтовується думка про те, що останні є інваріантами розвитку людства, які по-різному співвідносяться між собою в різні часи та в різних цивілізаціях.

Ієрархічність та мережевість як фундаментальні основи економічної, суспільної та політичної організації і самоорганізації людських спільнот наскрізно проходять через усю історію людства. Тому вони можуть вважатися інваріантами світового історичного процесу*. Інша річ, що в різні історичні епохи, в різних типах первісних суспільств та цивілізаційних спільнот вони мають різні форми і по-різному співвідносяться між собою.

В одних випадках, як, наприклад, у Давньому Єгипті, імператорському Китаї, або у середньовічній камбоджійській імперії Ангор чи феодальній Європі виразно домінує принцип ієрар-

хізму, тоді як в інших випадках, передусім, у полісній Греції, середньовічних містах Західної Європи та, частково, Русі (передусім у Новгороді), в козачих спільнотах (Запоріжжя, Дону тощо) та англійських колоніях, а потім і в штатах Північної Америки, навпаки, - саме мережевість відіграла провідну роль, а ієрархізм - виступав похідною формою організації суспільства. Проте практично в усіх суспільствах ієрархізм і мережевість співіснують в унікальному для кожної спільноти вигляді: від майже повної елімінації мережевості в шумеро-аккадських монархіях Месопотамії другої половини III тис. до н.е., так само як і в інкському Перу, до мініму-

* Поняття «інваріант» [від лат. *invarians (invariantis)* незмінний] запозичено у суспільні науки з математики, де воно стосується величин, співвідношень, властивостей тощо, які не змінюються від тих чи інших перетворень у змінних.

му присутності принципу ієрархізму в демократичних містах-державках Еллади та козацьких об'єднаннях на Дніпрі, Доні, Терекі та Яїку XVI-XVIII ст.

Тим часом сама наявність ієрархізму та мережовості як базових принципів організації та самоорганізації людських спільнот дає змогу ставити питання про їхню інституціональну природу. Відтак постає проблема ієрархізму та мережовості як інституціональних інваріантів соціокультурного розвитку людства.

Лауреат Нобелівської премії Д. Норт визначає інституції як правила гри в суспільстві, або, точніше, продумані обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне русло. За Д. Нортом, трьома вимірами інституцій вважаються: 1) офіційні правила; 2) неофіційні правила; 3) процедури виконання цих правил і обмежень. Офіційні правила навіть для найрозвиненіших країн становлять лише невелику (хоча і важливу) частину сукупності нормативних обмежень, тоді як неофіційні правила повсюдні. Офіційні правила можна змінити цілеспрямовано і відносно швидко, оскільки вони безпосередньо пов'язані з інтересами тих, хто має достатню владу, щоб генерувати нові й водночас корисні для себе правила. Але неофіційні обмеження змінюються вкрай повільно і спонтанно, бо вони забезпечують історичну спадковість (бажану або небажану) норм і поза владними інституціями.

На переконання Д. Норта, результати цілеспрямованих інституційних змін, залежать від вибудови способів їхнього досягнення. Ці способи, у свою чергу, визначаються всією соціокультурною системою даного суспільства. Залежно від культури певного соціуму введення одних і тих же правил за різних умов може дати цілком різні результати: новації можуть розвиватися у бажаному для реформаторів напрямі, відновлювати попередні форми життя, або перетворитися на потворні соціальні новації [1].

В Україні, як і у більшості країн, в освічених колах поширеною є думка, що нормою і оптимальною формою інституціональної системи, що здатна забезпечувати високий рівень економіки та якості життя, підтримувати громадянське суспільство і правову державу, при гарантованому русі в напрямку новітнього інформаційно-інноваційного цивілізаційного типу суспільства (в контексті глобалізаційних процесів), є саме інституціональна система забезпечення новацій, яка нині утвердилась у провідних країнах Заходу. Відповідно до цього переконання за активного сприяння західних держав та переважно західних за своїм походженням і природою міжнарод-

них фінансових організацій, у 90-х роках минулого століття в багатьох країнах світу проводилися реформи.

Наслідки цих реформ у різних регіонах були різними і дали весь спектр можливих значень: від стрімкого піднесення Японії, Південної Кореї, Тайваню, Гонконгу, Сінгапуру і Південно-Східної Азії в цілому, а також континентального Китаю, а останнім часом також і Індії, до системної деградації країн Транссахарської Африки (крім Південно-Африканської республіки) разом із пострадянським простором (за винятком республік Прибалтики), серед яких бачимо тупцювання на місці, з періодичними підйомами та падіннями, у державах Латинської Америки, Північної Африки, Близького та Середнього Сходу.

Як зазначає Ю. М. Пахомов, світовий досвід доводить, що механічне перенесення західних принципів організації економічного життя на незахідний цивілізаційний ґрунт повсюдно демонструє виключно негативні наслідки, прикладом чого дає абсолютна більшість африканських, латиноамериканських та пострадянських країн. Успіху досягають лише ті держави, уряди яких свідомо, послідовно і цілеспрямовано адаптують елементи західних інституцій (а не західну інституціональну систему як таку) до власних цивілізаційних умов, синтезують і модернізують свої традиційні цивілізаційно-національні інституції через запозичення певних, визнаних не лише корисними, а й такими, що можуть бути сприйнятими конкретним середовищем, явищ і досягнень Західної цивілізації.

Повсюдно успіх модернізації визначався і визначається вмінням, відповідно до місцевих умов і потреб, ефективно поєднувати аутентично своє та сприйняте зовні. Зразком такого шляху є, насамперед, Японія разом із далекосхідними «тиграми» та Китай. Обов'язковими умовами успіху на цьому шляху є сила і ефективність держави і довіра народу до неї та обраного урядом курсу. Останнє можливо лише тоді, коли цей курс відповідає, а не суперечить базовим соціокультурним ментально-ціннісним засадам відповідного суспільства та наочно демонструє вигоди і користь пересічному громадянину [2; 3].

Констатація визначеного стану речей дає підстави вважати, що за однакових умов там, де суспільство і держава, між якими існує консенсус, досягають синтезу власних неформальних та формальних інституцій (як аспекту сформованого століттями їхнього цивілізаційно-національного життя) з інституціональними інноваціями переважно західного походження, можна сподіватися на успіх. Навпаки, у випадку коли

консенсусу між суспільством і державою нема, і влада (ширше - пануюча спільнота) механічно, здебільшого брутально і насильницьки, намагається запроваджувати зміни в наявних інституціях, що історично склалися, перетворення приречені на невдачу.

Вдалих прикладів інституціональних змін, здійснених насильницьки відповідно до обраних моделей модернізації, за відсутності консенсусу між владою і традиціоналістськи налаштованим суспільством, дуже мало. Можна згадати хіба що Росію часів перетворень Петра I та більшовиків. Щоразу зовнішньо вражаюча динаміка досягнень через певний час (тим менший, чим глибше нові інституції запроваджувалися у соціокультурне життя) змінювалася стагнацією, що врешті-решт вела до кінцевої катастрофи.

Відтак чи не основною проблемою реформування суспільства є ґрунтовна розробка та послідовна, планомірна реалізація довгострокової програми реформ, яка б спиралась на концепцію адаптації бажаних інституціональних новацій (введення відповідних формальних правил) до реально діючих офіційних, а, головне, до тих неофіційних, негласних інституцій, які формувалися століттями і є невід'ємною (подобається нам це чи ні) цивілізаційною складовою соціально-економічного і соціокультурного життя країни.

Але якщо формальні інституції (правила), як ті, що існують і підлягають реформуванню, так і ті, що мають їх замінити, в кожному випадку більш-менш відомі, визначені, описані і досліджені, то неофіційні, не кодифіковані, але до певної міри органічно притаманні практично кожному члену відповідного суспільства як норми поведінки, здебільшого залишаються або погано, або взагалі не дослідженими. Вони складають оте «невідоме» - «х», на яке множитьс'я «відоме». А це, зрозуміло, призводить до нового «невідомого». Подібну ситуацію спостерігаємо в Україні, де дослідження, розпочаті такими видатними вченими, як Д. І. Багалій, М. П. Василенко, М. С. Грушевський та Д. І. Яворницький у передреволюційні десятиліття з традиційного права вже у 20-х роках минулого століття, з часом було згорнуто.

Сучасні високоефективні формальні інституції західного суспільства створювалися століттями відповідно до органічного розвитку всієї Західної цивілізації. Вони є результатом саморозвитку її соціокультурної системи і відповідають її внутрішній природі. Тому там не спостерігається (а якщо і є, то не в непримиримій, антагоністичній, деструктивній формі) різкої несумісності між формальними і неформальними правилами,

офіційними і неофіційними інституціями. Обидві інституції співіснують наче дві сторони однієї медалі і, як правило, не конфронтують, а взаємодоповнюють одна одну.

Виконання офіційних правил і обмежень, тобто повсякденне життя в системі формально-раціоналізованих інституцій, не є для пересічної західної людини чимось неприродним і обтяжливим, її духовна основа, ментально-ідейно-ціннісний світ, або «ціннісно-смісловий універсум», за С. Б. Кримським [4], відповідає ціннісно-смісловому універсуму Західної цивілізації на даній фазі її історичного життя (зрозуміло, з корекцією на національну, конфесійну, соціальну специфіку тощо).

Принципово іншу картину спостерігаємо в незахідних країнах з чітко визначеною власною цивілізаційною ідентичністю. В них суспільство свідоме того, які інституції є аутентично рідними, а які - чужі, західні (хоч як би хто, позитивно чи негативно, ставився до перших і других). І тоді виникає така проблема.

Донедавна кожна велика традиційна цивілізація Сходу в історичному вимірі часу мала власну, органічно притаманну саме їй, інституціональну систему, де у цілому досить органічно і ефективно (за звичних умов) функціонували скорельовані між собою формальні й неформальні правила. Але експансія Заходу у XVIII-XIX ст. визначила у світі принципово нову ситуацію, за якої традиційні інституціональні системи були розбалансовані і деякі народи і держави були змушені шукати (здебільшого стихійно, порівняно з Японією др. пол. XIX ст.), в термінології А. Дж. Тойнбі, ефективні відповіді на «виклики» модернізаційних обставин.

В інституціональній площині взаємодія між розбалансованою власною та потужно-агресивною західною системами формально-неформальних норм визначала проблему регулювання радикалізму їхніх відносин: від свідомої адаптації тих чи інших західних інституцій до принципового їх відторгнення. В різних регіонах і країнах ця проблема вирішувалася по-різному, але, у цілому, виграли ті країни, де свідомо, цілеспрямовано і послідовно адаптували до власних інституцій не просто те, що визнавалося корисним в західному досвіді, а те, що могло бути узгоджено і гармонізовано з власною цивілізаційною природою, не мало різкого дисонансу всередині т. зв. звичаєвих норм.

Таким чином було накопичено позитивний, хоча й принципово різний, досвід в Японії (попри те, що вона не уникнула спокуси мілітаризму і зазнала поразки у Другій світовій війні) та Китаї

(після відчутних помилок упродовж майже століття - від часів Опіумних війн до смерті Мао-Цзедуна) а також Туреччині, Саудівській Аравії та останніми роками Індії. Альтернативою цим успіхам є програма релігійного фундаменталізму (яку подано, значною мірою, в екстремістській формі), що набула поширення в ісламських країнах. Ця програма базується на прагненні вберегти від західних новачій і залишитися у власній, для традиційних умов досить виваженій і гармонійній, інституціональній системі, що у своєму автентичному вигляді (а тільки в ньому вона може бути цілісною) несумісна з базовими принципами Західної цивілізації.

Найскладнішою є ситуація в країнах Транс-сахарської Африки, а також Латинської Америки та пострадянської Євразії. Не торкаючись першої, відзначимо, що другі і треті, разом із Заходом (у складі Західно-Центральної Європи, північної Америки і Австралії з Новою Зеландією) утворюють Макрохристиянський цивілізаційний світ [5]. Пострадянська (переважно східнослов'янсько-православно-постправославна) Євразія та Латинська Америка мають із Заходом спільне коріння і впродовж останніх століть розвивалися під його вирішальним впливом. Більше того, значну роль у модернізації тут відігравали і відіграють сформовані Заходом або за західними зразками формальні інституції, що мало узгоджуються з місцевими традиціями і звичаями, і тому є малодієвими і малоефективними.

Зазначену ситуацію півтора століття тому констатував А. де Токвіль. Він писав, що нором, вдача народу, які охоплюють його колективний досвід, звичаї та світогляд, відіграють у житті суспільства першорядну роль, значно більшу, ніж закони, юридично визначені формальні інституції. Це положення французький політолог переконливо доводив, коли зіставляв стан справ у Сполучених Штатах та в Латинській Америці, зокрема - Мексиці, яка перейняла формальні принципи політичного устрою США, але це аж ніяк не посприяло утвердженню у Мексиці демократії північноамериканського зразка.

Мексиканці, задекларувавши у своїй конституції 1824 р. за прикладом своїх північних сусідів принципи незалежності гілок влади, федеративного устрою та президенської форми правління, формально перейняли політичну систему США. «Проте перенесення букви закону, було одночасно перенесенням і того духу, що животворив її», внаслідок чого їхня країна «постійно переходить від анархії до військового деспотизму і від військового деспотизму до анархії» [6].

Приатлантичний Захід традиційно відіграє в системі макрорхристиянського світу провідну роль і «прогресивні» державні лідери двох дотичних до нього цивілізацій (починаючи з Петра I) прагнули «реформувати» свої країни за західним зразком (як вони собі його уявляли). Але щоразу принциповим прорахунком (який визначав кінцеве банкрутство «модернізації» держав) було те, що у процесі запровадження формальних «вестернізованих» інституціональних перетворень не було розуміння природних витоків місцевих неформальних інституцій.

І річ радше не тільки, і не стільки в традиціоналістській культурній інерції (яка в Японії чи Китаї була і залишається незрівнянно більшою, ніж в Україні або Росії), а в тому, що перетворення, які запроваджувалися «згори», не узгоджувалися з традиційними формальними і неформальними інституціями, суперечили їм і врешті-решт набували потворних, руйнівних форм. Тим часом досвід східноазійських країн конфуціансько-буддійського культурного кола свідчить, що вмиле використання традиційних цінностей (авторитет держави і освіченого чиновництва, сімейно-клановий солідаризм, шанобливе ставлення до одухотвореної природи тощо) може навпаки, не гальмувати, а сприяти пришвидшенню модернізації.

Водночас досвід СРСР показує, що руйнація традиційних цінностей (розпочата в Росії ще Петром I) призводить до кінцевої деструкції і деградації країни. Те ж саме спостерігалось і в Китаї за часів Мао-Цзедуна, який розпочав боротьбу з конфуціанськими цінностями і привів країну до економічного колапсу. Його спадкоємець Ден-Сяопін свідомо взяв курс на реабілітацію і відновлення традиційних китайських цінностей, адаптуючи до них передовий світовий досвід. Успіхи започаткованих ним перетворень здивували світ.

В історії плинність подій завжди пов'язана з інваріантами, які зберігаються та актуалізуються, відтворюючись упродовж величезних масивів історичного часу. Наскрізною, інваріантною структурою є, наприклад, парцела (селянське господарство, засноване на праці однієї сім'ї). З появою аграрного виробництва вона залишається впродовж усієї історії людства до нашого часу. Це саме можна сказати і про демократизм, і деспотизм, відомі у різних співвідношеннях і в первісних колективах, і в давніх чи середньовічних містах-державах, й індустріальних суспільствах. Подібне ми бачимо і в духовному розвитку людства, коли принципи істини, добра и краси, за всієї їх відмінності

в різних суспільствах, виступають як базові загальнолюдські цінності [7]. У такий спосіб ієрархічними та мережевими структурами пронизана вся суспільно-політична та соціально-економічна історія людства.

Поняття «ієрархія» (грецьке *ιєραρχια*, від *ιερ* - священний і *αρχη* - влада) має значення поділу на вищі і нижчі посади, чини, звання; суворий порядок підлеглості нижчих за посадою або чином осіб вищим. За ієрархічним принципом побудовані, наприклад, структури православних (у межах патріархатів) та, особливо, католицької церков. У політичній сфері бачимо, що чим більш ієрархічною є система, тим вона, як правило, бюрократизованіша (Давній Єгипет, інкське Перу, імператорський Китай, СРСР, Північна Корея, абсолютні монархії Іспанії, Франції, Пруссії або Росії тощо).

Ієрархічні системи, як правило, будуються за пірамідальним принципом. На вершині піраміди перебуває часто-густо офіційно (як єгипетський фараон чи «великій інка») чи фактично обожнений монарх або тиран (А. Гітлер, Й. Сталін, Мао Цзедун), від якого аж до самого низу сходять різні категорії чановників, військових, жерців або партійно заангажованих ідеологічних працівників, через яких вже і здійснюється управління різними (за умов тоталітарних режимів - практично всіма) сферами життя.

Проте історії відома і інша, пошарова, складена із страт, форма ієрархізму. Вона може бути або офіційно закріпленою (наприклад, поділ на вільних та рабів, як це було або в Античному світі або у південних штатах США до перемоги Півночі в Громадянській війні), або може ґрунтуватися на потужній соціокультурній традиції (становому поділі в середньовічній Європі, рудименти якого зберігалися в Англії в інституті лордів, чи у Російській імперії до Лютневої революції 1917 р.), або освячені релігією (кастові стани традиційної Індії).

У цілому можна стверджувати, що чим сильнішою стає пірамідальна ієрархічність (конфуціанський Китай), тим меншу роль відіграє принцип ієрархічності страт, і навпаки, там, де домінує пошарова ієрархічність (на кшталт кастової Індії), тим меншого значення набуває пірамідальний тип впорядкування соціальної ієрархії.

Альтернативою ієрархічному принципу побудови суспільної, як і будь-якої іншої структури, є мережевий. Якщо ієрархічна структура, особливо в її пірамідальному вигляді, здебільшого є витвором свідомої організаційної діяльності правлячої верхівки на чолі з авторитарним лідером незалежно від історичної дистанції, що роз-

діляє, наприклад, Аргона Аркадського чи В. Леніна з Й. Сталіним, то у формуванні мережових структур вирішальну роль відіграє самоорганізація людей (що, звісно, не виключає й важливої ролі авторитетних динамічних лідерів (Солон в Афінах або Дмитро Вишневецький на Запоріжжі).

На відміну від категорій «ієрархія», «ієрархізм», «ієрархічність», поняття «мережі» та таких похідних від нього, як «мережева економіка» та «мережеве суспільство», увійшли в термінологічний апарат сучасних суспільних наук зовсім недавно. Морфологію мережі найкраще пристосовано до: 1) проблем, в яких постійно зростає складність взаємодії через практично необмежену кількість функціонально залежних один від одного об'єктів; 2) моделей, розвиток яких принципово не може бути передбачено. Парадигмою і науково-технічного, і економічного мислення стає «мережева логіка», яка моделює сучасні системи і сукупності відносин, що базуються на системі інформаційних технологій. Динамічна мережа з її вражаючою складністю, яку можна охопити лише за допомогою потужної електронно-обчислюваної техніки, стає матрицею наукової парадигми XXI ст. Це відбувається саме тому, що «мережевий рій весь складається з країв, і тому є відкритим з будь-якого шляху, яким ви до нього прямуєте». Відтак «мережа є найменш структурованою організацією, про яку можна лише сказати, що вона і є структурою взагалі» [8].

Отже, мережа є образом найбільш гнучкої серед структурно впорядкованих, динамічних і принципово відкритих до різноспрямованих трансформацій множин. А мережева логіка завдяки новим інформаційним технологіям може ефективно втілюватися в усіх видах економічної діяльності і організацій (без них вона була б надзвичайно громіздкою і непридатною для практичного використання). Саме вона необхідна для постійного самооновлення і самовідтворення гнучкої сучасної світової економіки, бо саме мережа складається з різноманітної множини автономних, безліччю ланцюжків пов'язаних між собою, контрагентів, що невинно трансформуються і модифікуються відповідно до зміни умов та спонтанних процесів, які відбуваються не тільки зовні, а й у ній самій. До того ж вона функціонує у певному історично обумовленому соціокультурному середовищі, яке в сучасному світі має різнорівневий, у певному розумінні, ієрархічний характер. Це середовище можна розглядати на різних рівнях: планетарному, цивілізаційному та субцивілізаційному (Японія, Китай,

Індія, Об'єднана Європа та Північна Америка тощо), регіональному (наприклад - Азійсько-Тихоокеанський регіон), державному (Франція, Німеччина, Туреччина та ін.).

Відомо, що виникнення глобальної економіки було пов'язане із втіленням мережевої логіки у світове виробництво. Домінуючі сектори всередині більшості економічних секторів (чито виробництво товарів, чито послуг) мають у світовому масштабі власні операційні процедури, що й утворюють глобальну мережу економічних відносин, адже у процесі сучасного виробництва різні компоненти виготовляються в різних частинах світу безліччю взаємопов'язаних фірм, діяльність яких може коригуватися лише надзвичайно розгалуженою, насамперед, горизонтальною системою інформаційних комунікацій. М. Кастельс, констатує, що з переходом до так званої «нової», глобально-інформаційної економіки відбувся принциповий перехід від вертикально-бюрократичного до горизонтально-мережевого типу управління. «Горизонтальна корпорація», побудована на засадах саме останнього типу управління, характеризується такими головними ознаками: 1) організацією, вибудованою навколо процесу, а не завдання; 2) мінімізованою ієрархією; 3) командним менеджментом; 4) оцінюванням результатів ступенем задоволеності покупців; 5) винагородою, заснованою на результатах роботи команди; 6) максимізацією контактів з покупцями та постачальниками; 7) постійним інформуванням, навчанням та перепідготовкою співробітників на всіх рівнях [9].

Зрозуміло, що ці ознаки є характерними саме для глобально-інформаційної економіки, що ґрунтується на принципі мережевої самоорганізації взаємодіючих гравців, тобто для сучасної світової економіки, яка склалася, в цілому, на межі ХХ-ХХІ ст., економіки, що може функціонувати лише за наявності інформаційних технологій певного рівня, коли комп'ютерні інтерактивні системи почали функціонувати на глобальному рівні. Отже, в основі сучасної глобально-мережевої економіки лежать новітні електронно-інформаційні технології. Без них вона не змогла б розвинутися так само, як і вони без неї не набули б сучасного розмаху. Завдяки вражаючому і стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій базовою одиницею економічної організації вперше в історії виступає не суб'єкт як індивід (підприємець або підприємницька сім'я) і не індивід як корпоративний суб'єкт (корпорація або держава), а саме мережа та її нормативний супровід з боку людей [10].

Глобально-інформативно-мережевому типу

економічного життя відповідають мережева структура сучасного, за визначенням М. Кастельса, інформаційного суспільства (включно з особистісними відносинами) і віртуальна форма культури. В такому суспільстві завдяки новим технологічним умовам, що виникли наприкінці ХХ ст., генерування, обробка і передача інформації сталими фундаментальними основами не лише виробництва, а й влади та міжлюдських взаємин. Не випадково однією з найважливіших рис інформаційного суспільства є «мережева логіка його базової структури», що дає право багатьом визначати його як «мережеве суспільство» [11].

Інші компоненти інформаційного суспільства, насамперед державні структури, а також різноманітні громадські рухи, кримінальні угруповання тощо демонструють риси, що виходять за межі мережевої логіки або взагалі не вписуються в неї. Останні здебільшого, якщо не завжди, базуються на принципі ієрархізму, хоча часто-густо (як, наприклад, терористична організація Аль-Каїда) мають виразні ознаки мережевої структури. Мережева логіка, що, на думку багатьох фахівців, поступово стає системоутворюючою в економічному житті та соціальних відносинах, дедалі глибше впливає на них і задає параметри їхнього функціонування. Відтак мережевість має бути визнана однією з головних рис глобально-інформаційного суспільства. Проте навіть у найрозвиненіших країнах світу вона, хоч і визначає життя провідних його працівників і функціонерів, все ж охоплює далеко не всіх членів спільноти. А якщо уявимо ще й глобалізований світ як цілісність, то побачимо посилення цієї невідповідності у досить вражаючому масштабі.

Хоча мережа інформаційних, бізнесових, особистіших та будь-яких інших зв'язків обплутала павутинням поверхню планети, але глибоко втілилася лише у країнах світ-системного ядра, як його розуміє І. Валлерстайн [12]. Абсолютна більшість не лише папуасів чи бушменів, а й українців та росіян не мають до неї практично ніякого стосунку. Формування глобально-інформаційно-мережевої економіки далеко не автоматично веде до реструктуризації на відповідних засадах світових соціальних та політичних відносин. Скоріше воно породжує нові жорсткі суперечності, які дуже часто, на планетарному рівні, блокуються або силовими, військово-політичними методами, або через уведення санкцій з боку найпотужніших держав світу, передовсім - США. Але ці методи глобального впливу є похідними від структур ієрархічного, а не мережевого типу.

Силовими, органічно пов'язаними з принципом ієрархізму методами не нехтують як домінуючі у світовій економіці гіганти - транснаціональні компанії, так і міжнародні фінансові організації типу Міжнародного валютного фонду або Міжнародного банку реконструкції та розвитку.

Отже, навряд чи можна стверджувати, що в глобально-інформаційному/інформаційному світі мережеві структури остаточно взяли гору над ієрархічними. Скоріше бачимо складну взаємодію між ними, але не тільки на державному чи регіональному рівнях, як то було раніше, а вже і на планетарному рівні. Без сумніву, на глобальному рівні економічного життя мережева самоорганізація, вкупі із масовим втіленням інформаційних технологій та електронних засобів комунікації, почала відігравати принципово більшу і вагомішу роль, ніж то було до останнього десятиліття ХХ ст. Але неприховане прагнення американського керівництва, особливо

адміністрації Дж. Буша-молодшого, встановити на планеті «новий порядок» на основі всебічного домінування США засвідчує, що ієрархічні структури нікуди не поділися. Як і раніше, впродовж багатьох тисячоліть вони співіснують, конфронтуючи між собою, і взаємодоповнюють одна одну.

Якщо це так, то сьогодні витворилася чергова, хай і глобальна, принципово відмінна від всіх попередніх зразків, форма суперечливого співіснування та взаємодії ієрархічних та мережевих інституцій, але вже не тільки на державному чи регіональному, а й на планетарному рівнях. Це підводить нас до постановки проблеми співвідношення вже мережевих структур у суспільно-економічній історії людства, більше того - до питання про їх взаємодію з традиційними неформальними інституціями, що склалися і функціонували століттями. Але ці питання виходять за межі теми запропонованої статті.

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки - К.: Основи, 2000.- С. 19; 29; 36-39.
2. Пахомов Ю. Іл, Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Пути и перепутья современной цивилизации.- К.: Благотворительный фонд «Международный деловой центр», 1998.-С. 225-260.
3. Глобалізація і безпека розвитку.- К.: КНЕУ, 2001.- С.280-520.
4. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды.- К.: Курс, 2000.- С. 7-20.
5. Павленко Ю. В. История мировой цивилизации. Философский анализ.- К.: Феникс, 2002.- С. 549-587.
6. Токвиль А. де. Демократия в Америке.- М.: Прогресс, 1994.- С. 139.
7. Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Вказ. праця - С. 29.
8. Kelly K. Out of Control: The Rise of Neo-biological Civilization.- Menlo Park, CA: Addison - Wesley, 1995.- P. 25-27.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика. Общество. Культура - М.: ГУ-ВЭШ, 2000.- С. 168.
10. Там само.- С. 196.
11. Там само.- С. 43.
12. Wallerstein I. World-systems Analysis II Social Theory Today / Ed. by A.Giddens and J.Turner.- Stanford: Stanford University Press, 1988- P. 308-313.
13. Цивилизационная структура современного мира: В 3-х т.- К. Наук, думка, 2006.- Т. 1 - С. 301-361.

Ju. Pavlenko

THE PRINCIPLES OF INSTITUTIONALISM, HIERARCHISM AND THE NET'S PRINCIPLE IN STRUCTURAL HISTORY OF MANKIND

The problem of historical types of interconnection hierarchy, linear/net principles as ground for modernization of the socio-economical system on the different levels is touched upon in the article.